

Rado Jan (1925–2008)

Profesor Rado Jan ob 80-letnici.
(foto: Polona Mlakar Baldasin)

Vse manj je danes ljudi, ki bi v življenju ustvarjalno počeli toliko reči, kot jih je profesor Rado Jan. Po stroki in poklicu je bil profesor primerjalne književnosti, šolnik, kulturni in politični delavec, publicist, dramaturg, prevajalec ... Rodil se je 8. oktobra 1925 v Žireh (v hiši, ki je stala zraven današnjega muzeja). V osnovno šolo je hodil v Žireh, na gimnazijo pa v Idriji, Postojni in Šempetru pri Gorici, kjer je maturiral 1949. Jeseni istega leta se je vpisal na Filozofsko fakulteto v Ljubljani in študiral svetovno književnost z literarno teorijo v seminarju dr. Antona Ocvirka, pri katerem je (1959) diplomiral.

Preživel je 2. svetovno vojno, februarja 1943 je bil najprej mobiliziran v »arbeitsdinst« (RAD: Reichsarbeitsdienst), kmalu so mu Nemci nadeli še vojaško suknjo in ga odpeljali na Bavarsko in v Francijo; bil je v uniformi, a v bojih ni sodeloval. Februarja 1944 je dobil dopust in šel v partizane, kjer je od avgusta 1944 do maja 1945 opravljal naloge obveščevalca. V njegovih delovnih knjižici vidimo, da je že pred vojno, med njo in

po njej opravljal razna plačana dela (npr. od septembra do decembra 1939 pri Štabu za utrdjivanje oziroma pri gradnji Rupnikove linije). Njegova prva strokovna služba je bila, ko je bil v letih 1957–59 poklicni dramaturg Prešernovega gledališča v Kranju. Oktobra 1959 je nastopil službo profesorja na Gimnaziji Škofja Loka in bil v letih 1961–68 njen ravnatelj. V letih 1968–70 je bil ravnatelj Gimnazije Šentvid v Ljubljani. Od 1970 do upokojitve (1988) je služboval v organih Zveze komunistov Jugoslavije in Slovenije; bil je načelnik oddelka za kulturo, znanost in izobraževanje pri predsedstvu ZKJ v Beogradu, po vrnitvi od tam pa strokovni sodelavec CK in Marksističnega centra ZKS v Ljubljani. Po upokojitvi je v Žireh pri 63 letih na novo zgradil svojo domačo hišo in v njej živel z ženo Vladko, nekdanj prav tako profesorico in ravnateljico loške gimnazije. Z njo sta ustvarila (za naše čase) veliko družino, imata štiri otroke in devet vnukov.

Za svoje je imel tudi otroke, ki jih je učil. Bil je eden od učiteljev, ki premorejo veliko mero tistega, kar je nekdo posrečeno poimenoval »pedagoški eros«. »Kaj je bilo moje

vodilo, ko sem prevzel vodenje gimnazije v Škofji Loki? Omogočajmo vsem sposobnim učencem nadaljevanje študija! Poskrbimo, da bodo dobili štipendije najsposobnejši, tudi iz krajev, oddaljenih od osnovnih in srednjih šol. Omogočimo vsem, da se bodo lahko udeleževali ekskurzij in izletov, ki tudi nekdanj niso bili zastoj... »

Ko je bil učitelj, se je dejavno izogibal tistemu, kar je sam doživel kot učenec. »Iz moje boleče ljudskošolske izkušnje pa: Ne manipuliraj z ranljivimi otroki ali mladostniki za dosego lastne slave in ciljev. Ne obračunavaj z otroki zaradi ideoloških ali političnih pričanj, ki se ne ujemajo s tvojimi. Ščiti zlasti nezaščitene otroke ... V: Gimnaziji Škofja Loka so v 'mojih' letih obiskovale šolo tako sirote iz partizanskih in domobranskih družin. Vsi so mi bili otroci.« Raziskoval je tudi zgodovino šolstva med vojno in napisal članek Partizansko šolstvo na loškem ozemlju (Loški razgledi X, 1963).

Veliko vlogo je imelo v njegovem življenju gledališče. Posvečal se mu je kot gledalec, organizator, dramaturg, režiser in publicist. Organiziral je impozantni Slovenski kulturni teden v Žireh (Zlet Svobod, julij 1956) in v istem kraju režiral izjemni kulturni program na velikem ljudskem zborovanju v spomin na dogodke iz NOB – zgodilo se je na prostem, 26. junija 1983; to sta dogodka, ki sta ostala v trajnem spominu številnim udeležencem. Že kot študent je na žirovskem odru režiral komedijo Draga Ruth (avtorja Normana Krasne, v sezoni 1953/54). Po njegovi režijski zasnovi in izvedbi, na katero je bil zelo ponosen, se je zgodila veličastna »repriza« Vižmarskega tabora v Ljubljani, 1969, ob stoletnici tega zgodovinskega dogodka. V nepozabnih družjenjih, ki so sledila številnim kulturnim prireditvam, je z doživetimi interpretacijami Prešerna, Župančiča, Puškina (v originalu) in drugih nešteto krat demonstriral svoj lastni igralski in recitatorski talent. Za zbornik Pol stoletja Svobode (2005), ki je izšel ob 50-letnici osrednjega žirovskega kulturnega društva po 2. svetovni vojni, je napisal temeljni tekst (Od osvoboditve do Svobode) in v celoti rekonstruiral bogati žirovski repertoar gledaliških del za obdobje 1944/45-1955/56. Bil je najbrž zadnji, ki je to še zmožel.

Napisal je spremne besede v nekatere pomembne knjige: Boccacciov Dekameron (Knjižnica Kondor 36, 1973), tretji zvezek Svetinove Ukane (1969), prvo knjigo rojaka Jožeta Peternelja Mausarja (Vrnitev, 1981). Njegove članke, ki po večini še niso bibliografsko obdelani, pa najdemo v naslednjih publikacijah: Gledališki list Prešernovega gledališča Kranj (1954-57), Glas Gorenjske (1954-57), Tribuna (1958), Jezik in slovstvo (1960), Loški delavec (1960-62), gledališki list Loškega gledališča (1964/65), Teorija in praksa, Loški razgledi, Žirovski občasnik. V Loških razgledih XI (1964) je objavil tudi svoje leposlovno delo, novelo Zemljanka. Član Muzejskega društva v Škofji Loki je bil od 1959 in več let član društvenega odbora in uredniškega odbora Loških razgledov, v letih 1959-65 tudi član muzejskega sveta Loškega muzeja. Iz njegove personalne mape je razvidno, da je bil član in funkcionar neverjetnega števila raznih svetov, odborov, komisij, komitejev, grup, sekcij, ustanov in društev ...

Ko se je po upokojitvi in zgraditvi nove hiše za stalno vrnil iz Škofje Loke v rodne Žiri, se je posvetil domoznanskemu raziskovanju kulturne in politične preteklosti kraja. Tako so nastali obsežni članki, objavljeni v Žirovskem občasniku: Žiri in Žirovci v letih 1848-1918 (št. 28, 1998), Žiri in Žirovci v letih 1750-1880 (št. 32, 2002), O začetku in začetnikih ljubiteljskih dejavnosti v Žireh (št. 34, 2004). V teh besedilih je oral ledino, kot kak

arheolog je odkrival dotlej prikrito žirovsko kulturno in politično krajino 19. stoletja. Na moje vprašanje, kaj ga je pri tem vodilo, je povedal: *»Sami dobro veste, da je tudi za domoznanska vprašanja potreben veliko širši pogled kot zgolj do Mrzlega in Žirovskega vrha. Šele ko obravnavani kraj doumete v širšem prostoru ali vsaj v deželnem dogajanju, lahko vdihnete dušo ustnim in pisnim virom. Razpravi, objavljeni v Žirovskem občasniku, nisem napisal na vrat na nos. Gradivo za ti razpravi sem zbiral od gimnazijskih let naprej. Zato lahko navajam toliko virov. Seveda pa sta razpravi uvajalni v študij žirovske problematike. Opazil sem, da je v pogledu na 18. in prvo polovico 19. stoletja velika praznina in da zato ni mogoča stvarna presoja o drugi polovici 19. stoletja. Zgodovinopisje, zlasti kulturološko, ni zgolj mehanično naštevanje dejstev, teh tako ni prav veliko, zato pa morate tistim, ki so, dati smisel in pomen.«*

Ob njegovi 80-letnici sva naredila dolg intervju, v katerem je povedal marsikaj takega, česar o njem ali iz njegovih ust še nismo slišali ali vedeli. Izšel je v Žirovskem občasniku (št. 35, 2005) pod naslovom *Otroke imajo ljudje, ki verjamejo v prihodnost* (to besedilo je tudi glavni vir tega zapisa). Pogovor je sklenil z mislijo o tistem, kar ostaja stalno v spreminjanju. *»Je pa v spreminjanju neka stalnica, ki velja za vse čase: vztrajanje in optimističen odnos do prihodnosti, kar se med drugim potrjuje tudi v številu rojstev. Otroke pa imajo ljudje, ki verjamejo v prihodnost in to, da se da vse prestati – celo mir.«* Že pred tem pogovorom in po njem sem bil pri profesorju in njegovi soprogi večkrat v gosteh. Obsojen sem bil na poslušanje, a v tej trpni vlogi nisem prav nič trpel, saj je bilo res zanimivo. Veliko je vedel, marsikaj od tega je zapisal, še več je, žal, odnesel s seboj. Spominjali se ga bomo – zlasti rojaki Žirovci in Ločani, med katerimi je največ živel – po tistem, kar nam je dal, svojim najbližjim kot mož in oče, svojim učencem kot učitelj, ljubiteljem gledališča kot kulturni delavec, poznavalcem domoznanstva kot kronist. Veliko je vedel o preteklosti, delal je za sedanjost, verjel pa v prihodnost. In v tej veri tudi odšel. Umril je v 83. letu, 6. septembra 2008, v bolnišnici na Golniku. V smrtni uri je bila z njim njegova družina, na pogrebu, ki je bil 10. septembra na pokopališču Dobračeva v Žireh, pa smo se od njega poslovili vsi, ki smo ga spremili na zadnji poti. Naj njegov nemiri duh počiva v miru!